

УДК 159.9 (477.53)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12\(46\)-1313-1325](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12(46)-1313-1325)

Тесленко Марина Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0003-4676-7736>

Шевчук Вікторія Валентинівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0001-7101-7617>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. Історія розвитку вітчизняної психології творчості є важливим аспектом наукового осмислення, що дозволяє краще зрозуміти її сучасний стан та визначити напрями подальшого розвитку. Українська психологічна наука має глибокі корені, започатковані мислителями Григорієм Сковородою та Петром Юркевичем і продовжені в роботах таких видатних учених, як Лев Виготський, Олексій Леонт'єв, Георгій Костюк та Василь Роменець. Ці постаті зробили вагомий внесок у становлення вітчизняної психології, зокрема у галузі педагогічної психології, яка сьогодні займає важливе місце в освітньому процесі.

Сучасна українська психологія характеризується диференціацією та інтеграцією з іншими науками, що сприяло появі міждисциплінарних напрямів, таких як психофізіологія, зоопсихологія тощо. Однак вона також стикається з низкою викликів, зокрема недостатнім розвитком теоретичних концепцій та відсутністю значних наукових відкриттів. Водночас активно розвиваються практичні аспекти психології, що сприяють вирішенню нагальних завдань суспільства.

Особливу роль у формуванні української психології відіграли 20-80 роки ХХ століття, коли ідеологічний контекст вплинув на наукові дослідження. Незважаючи на тиск, українські вчені зуміли творчо використовувати міжнародний науковий досвід, хоча багато праць замовчувалися. Вивчення творчої спадщини українських психологів залишається актуальним, оскільки їхні ідеї формують науково-методологічну базу сучасної психології.

У контексті розвитку психології творчості важливими є підходи С. Д. Максименка та В. О. Моляка. Максименко розробив генетико-психологічну теорію, згідно з якою особистість розглядається як цілісна система, здатна до саморозвитку, рефлексії та креативності. Він наголошував

на унікальності особистості та її здатності до створення нових моделей буття. С.Д. Максименко також виділив принцип креативності, що є основою розвитку творчої діяльності.

В.О. Моляко акцентував увагу на оригінальності творчої діяльності та визначив стратегії її розвитку: аналогізація, комбінування, реконструювання, універсальна стратегія та спонтанні дії. Він підкреслював значення знань, професійної підготовки та наполегливості для реалізації творчого потенціалу особистості.

Сучасна освіта в Україні спрямована на формування творчих особистостей, здатних створювати інноваційне середовище. Ця ідея закріплена у нормативних документах, таких як Національна доктрина розвитку освіти та Концепція національно-патріотичного виховання. Розвиток психології творчості є ключовим завданням для забезпечення прогресу суспільства через розкриття умов і механізмів формування творчої особистості.

Ключові слова: психологія творчості, креативність, стратегії творчої діяльності.

Teslenko Maryna Mykolayivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of the National University "Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk", Poltava, <https://orcid.org/0000-0003-4676-7736>

Shevchuk Viktoriia Valentynivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of the National University "Poltava Polytechnic named after Yuriy Kondratyuk", Poltava, <https://orcid.org/0000-0001-7101-7617>

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC PSYCHOLOGY OF CREATIVITY

Abstract. The history of the development of the domestic psychology of creativity is an important aspect of scientific understanding, which allows us to better understand its current state and determine the directions of further development. Ukrainian psychological science has deep roots, initiated by thinkers Hryhoriy Skovoroda and Pyotr Yurkevich and continued in the works of such outstanding scientists as Lev Vygotsky, Oleksiy Leontiev, Heorhiy Kostyuk and Vasyl Romanets. These figures made a significant contribution to the formation of domestic psychology, in particular in the field of pedagogical psychology, which today occupies an important place in the educational process.

Modern Ukrainian psychology is characterized by differentiation and integration with other sciences, which contributed to the emergence of interdisciplinary areas, such as psychophysiology, zoopsychology, etc. However, it

also faces a number of challenges, in particular the insufficient development of theoretical concepts and the lack of significant scientific discoveries. At the same time, practical aspects of psychology are actively developing, contributing to the solution of urgent problems of society.

A special role in the formation of Ukrainian psychology was played by the 20-80s of the twentieth century, when the ideological context influenced scientific research. Despite the pressure, Ukrainian scientists were able to creatively use international scientific experience, although many works were silenced. The study of the creative heritage of Ukrainian psychologists remains relevant, since their ideas form the scientific and methodological basis of modern psychology.

In the context of the development of the psychology of creativity, the approaches of S. D. Maksymenko and V. O. Molyak are important. Maksymenko developed a genetic-psychological theory, according to which the personality is considered as a holistic system capable of self-development, reflection and creativity. He emphasized the uniqueness of the personality and its ability to create new models of being. S.D. Maksymenko also highlighted the principle of creativity, which is the basis for the development of creative activity.

V.O. Molyako focused on the originality of creative activity and identified strategies for its development: analogization, combination, reconstruction, universal strategy and spontaneous actions. He emphasized the importance of knowledge, professional training and perseverance for the realization of the creative potential of the individual.

Modern education in Ukraine is aimed at the formation of creative individuals capable of creating an innovative environment. This idea is enshrined in regulatory documents, such as the National Doctrine of Education Development and the Concept of National-Patriotic Education. The development of the psychology of creativity is a key task for ensuring the progress of society through the disclosure of the conditions and mechanisms for the formation of a creative personality.

Keywords: psychology of creativity, creativity, strategies of creative activity.

Постановка проблеми. Психологія творчості є однією з найцікавіших і найменш вивчених галузей сучасної науки. Її розвиток в Україні відображає складний процес формування наукових шкіл, інтеграцію західних ідей, а також вплив національних традицій і культурного контексту. Цей напрям досліджень охоплює вивчення когнітивних, емоційних, мотиваційних і соціальних аспектів творчої діяльності.

Ідеї творчості в українській культурі глибоко вкорінені у філософській спадщині. Уже в XVII–XVIII століттях український мислитель Григорій Сковорода розглядав творчість як внутрішнє самовираження людини та шлях до гармонії з природою і суспільством. Його концепція «сродної праці» заклала основи розуміння творчості як природного і необхідного прояву людського духу.

У XIX столітті ідеї філософії творчості продовжив розвивати Памфіл Юркевич, який звертав увагу на духовну природу творчості та її зв'язок із моральними ідеалами. Його праці підкреслювали важливість душевної рівноваги для креативної діяльності.

У педагогічній сфері творчість почала розглядатися як один із основних механізмів розвитку дитини. Зокрема, Костянтин Ушинський наголошував на тому, що творча діяльність сприяє формуванню мислення, уяви та емоційної сфери. Педагогічні методи, які застосовувалися у школах того часу, часто включали елементи творчих завдань, що стало передумовою для розвитку психологічних досліджень у цій сфері.

На початку XX століття в Україні починають формуватися перші психологічні школи, які досліджували феномен творчості. Значний вплив на це мали ідеї Вільгельма Вундта та інших європейських психологів, які розглядали творчість у контексті психофізіологічних процесів.

У 1920–1930-х роках українські психологи активно долучалися до вивчення творчого мислення та його компонентів. Зокрема, Григорій Костюк досліджував дитячу творчість, аналізуючи роль мотивації, здібностей і соціального середовища у формуванні креативності. Його роботи стали основою для розробки методик, спрямованих на розвиток творчих здібностей у дітей.

У цей період значний вплив на психологію творчості мала радянська ідеологія. Творчість розглядалася як інструмент соціального розвитку, орієнтований на задоволення потреб колективу. У центрі уваги були проблеми продуктивності праці, наукової та технічної творчості.

У довоєнний і післявоєнний періоди в українській психології творчості посилюється увага до когнітивних аспектів. У цей час активно вивчалися механізми уяви, асоціативного мислення, інтуїції та інсайту. Наукові праці С. Рубінштейна, Л. Виготського та О. Леонтьєва мали великий вплив на розвиток української психологічної науки.

Одним із важливих напрямів стало дослідження творчості у професійній діяльності. Українські психологи вивчали процеси прийняття рішень, розв'язання проблем, винахідництва та інновацій. Особливу увагу приділяли розвитку творчого мислення у дітей і молоді, що знаходило відображення в освітніх реформах та методиках навчання.

Окремим напрямом у дослідженнях творчості стала психологія мистецтва. У 1950–1960-х роках українські вчені почали аналізувати процеси створення художніх творів, музичних композицій, літературних текстів. Вивчалися фактори, які впливають на творчу продуктивність митців, а також роль емоцій і натхнення в їхній діяльності.

Ці дослідження дали змогу зрозуміти, як індивідуальні особливості митця, його життєвий досвід та соціокультурний контекст впливають на творчий процес. Українська культура, багата на фольклор, музичні й літературні традиції, сприяла появі численних наукових праць у цій сфері.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році відбулося переосмислення підходів до вивчення творчості. З'явилися нові теми досліджень, зокрема розвиток креативності у професійній діяльності, управління творчими колективами, вплив глобалізації та інформаційних технологій на творчу активність.

Одним із провідних дослідників сучасності є Володимир Рибалка, який вивчає механізми розвитку креативності у студентів та професіоналів різних сфер. Його роботи спрямовані на розробку методів стимулювання творчого мислення та подолання бар'єрів у творчій діяльності.

Крім того, значного розвитку набула психодіагностика творчих здібностей. В Україні було адаптовано низку західних методик, таких як тест Торренса на визначення рівня креативності, а також розроблено власні інструменти для оцінювання творчого потенціалу.

Важливим аспектом сучасних досліджень є вивчення впливу соціальних і культурних факторів на розвиток творчості. Українські вчені аналізують, як соціальна підтримка, рівень освіти, культурна спадщина та доступ до ресурсів впливають на здатність людини до творчого самовираження.

Сьогодні психологія творчості в Україні стоїть перед низкою викликів. Одним із них є інтеграція сучасних наукових підходів, таких як когнітивна наука, нейропсихологія та штучний інтелект. Ці дисципліни відкривають нові можливості для розуміння процесів, які лежать в основі творчості.

Іншим викликом є популяризація наукових знань про творчість серед широкої аудиторії. Українське суспільство, яке переживає складний період трансформацій, потребує розвитку креативного потенціалу для вирішення соціальних, економічних та культурних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оптимальний розвиток будь-якої науки потребує глибокого дослідження її історичних аспектів, що дозволяє краще зрозуміти сучасний стан і визначити напрями подальшого розвитку. Для психології особливо важливим є звернення до історичного досвіду, осмислення його у контексті вирішення актуальних теоретичних і практичних завдань. Це вимагає детального вивчення наукового й творчого доробку видатних учених, які зробили значний внесок у становлення вітчизняної психології.

Проблема визначних постатей у розвитку вітчизняної психології набуває особливого значення в умовах формування сучасного освітнього простору. Українська психологічна наука, що спирається на традиції, започатковані такими мислителями, як Г. С. Сковорода і П. Д. Юркевич, і продовжені в роботах Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Г. С. Костюка та В. А. Роменця, сьогодні звертається до проблем вікових особливостей учнів. Це обумовлено активним розвитком педагогічної психології, яка враховує як сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження, так і перегляд класичних праць українських учених.

Сучасний стан психології характеризується активним проникненням теоретичних концепцій у практичну сферу, диференціацією галузей і інтеграцією з іншими науками, що призвело до формування міждисциплінарних напрямів, таких як психофізіологія, психофізика, зоопсихологія тощо. Утім, сучасна психологічна наука також стикається з недостатнім розвитком теоретичних напрямів і відсутністю значущих відкриттів. Водночас спостерігається розмаїття підходів до пояснення закономірностей психіки, що спричиняє активний розвиток саме практичних аспектів.

На шляху становлення української психології формувалися різні школи, напрями та концепції, які нерідко суперечили одна одній. У радянський період, з огляду на ідеологічний контекст, ставилося завдання виробити моністичний підхід до вивчення психічних явищ, базуючись на діалектико-матеріалістичній методології та ленінській теорії відображення. Однак, попри ідеологічний тиск, єдиної методології так і не було створено. У дослідженнях того часу часто, хоча й приховано, використовувалися напрацювання різних шкіл і напрямів світової психології. Це свідчить про творчий підхід до використання міжнародного наукового досвіду, хоча водночас багато праць замовчувалися або адаптувалися під тогочасні вимоги.

Вивчення творчої спадщини основоположників української психологічної науки є актуальним через необхідність реконструкції процесу становлення психології в Україні. Це важливо для розуміння ідей і підходів, які стали науково-методологічним підґрунтям сучасної психології. Подальший розвиток сучасної вітчизняної психологічної науки потребує глибокого аналізу й осмислення творчого доробку представників різних науково-психологічних шкіл, як минулих, так і сучасних, адже вони виступають активними учасниками формування наукової думки.

Як зазначає О. І. Власова, для зміцнення автономного і самодостатнього статусу української психології важливим є ретельне вивчення та "перевідкриття" методологічної спадщини українських вчених-психологів. Ці дослідники зробили вагомий внесок у розвиток як національної, так і європейської психологічної традиції [1, с. 10].

Сучасна українська освіта висуває запит на формування творчих особистостей, здатних створювати інноваційне середовище. Оскільки суспільство може розвиватися лише через творчість, розкриття психологічного змісту, умов і засобів розвитку творчої особистості стає одним із найважливіших завдань психології творчості.

Розвиток творчої особистості є ключовою темою нормативних документів, що стосуються національної освіти. Зокрема, ця проблема відображена в таких документах, як Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та інших.

На думку більшості сучасних дослідників творчої діяльності, основною перевагою творчості порівняно із іншими видами діяльності є те, що саме в ній постає можливим розглянути безпосередньо механізми формування творчої думки, визначити її етапи, особливості експлікації, переходу в інші форми та фреймові структури. О. Завгородня, В. Моляко, I. Vila, N. Nasikan та ін. вважають, що процесуальний підхід більшою мірою висвітлює гармонійне бачення творчої діяльності порівняно з продуктивним підходом, оскільки завдяки першому основними є не результати творчості людини, а почуття, переживання, емоції особистості, що виникають у індивіда під час здійснення творчого акту. Н. Антюхова виокремлює такі основні підходи до вивчення творчості у зарубіжній психології, зокрема: 1) психодинамічний підхід, що описує творчість через взаємовплив структур індивідуальності, таких як “Воно”, “Я”, “Над-Я”; 2) біхевіористичний підхід, який розглядає творчість як результат поведінки особистості із чітким дотриманням нею схеми “стимул – реакція”; 3) прагматичний підхід, що наголошує на можливостях практичного використання людиною творчого продукту і, в результаті цього, – виокремленні інших ресурсів творчого використання цього продукту; 4) психопатологічний підхід, який дозволяє аналізувати творчість як деякий побічний продукт психічних розладів особистості; 5) продуктивний підхід, який оцінює творчість з огляду на новизну кінцевого продукту; 6) процесуальний підхід, що розглядає творчість як довготривалий процес; 7) гуманістичний підхід, який акцентує нашу увагу на власне самовираженні творця. Проте, на нашу думку, такі розуміння творчості суттєво звужують це поняття. По-перше, ми вважаємо, виокремлення підходів зовсім недостатньо для висвітлення сутності такого складного феномену, як творчість, тому в плані останньої варто говорити не щодо підходів, а стосовно теорій до визначення сутності творчості. По-друге, перерахованих підходів можна знайти набагато більше в науковій літературі, а змісту окреслених, відверто кажучи, зовсім недостатньо для аналізу такого складного феномену, яким є творча діяльність [4, с. 130].

Тому **метою** даної статті є проаналізувати існуючі в психології теорії творчості у вітчизняній науці.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння розвитку творчості важливим є уявлення про структуру особистості, запропоноване С. Д. Максименком у межах його генетико-психологічної теорії. Учений розглядає структуру особистості як результат онтогенезу, що являє собою «об’єктивну реальність, яка втілює внутрішні процеси особистості. Вона відображає логіку цих процесів і водночас підпорядковується їм. З позиції генетичної психології структура є продуктом діяльності цих процесів, виникаючи як їх функціональне втілення, тобто орган функції. Водночас її формування спричиняє зміни самих функцій».

Таким чином, структура особистості тісно пов’язана з процесом її формування: вона є результатом цього процесу, його умовою і водночас чинником подальшого розвитку особистості [211].

Наголошуючи на важливості онтогенезу в психічному розвитку особистості, С. Д. Максименко зазначає, що «в людини ускладнення досягає такого рівня, що її психіка здатна миттєво й "нематеріально" охопити весь світ. Інакше кажучи, людина здатна вмістити у своїй свідомості весь світ. Це і є особистість, яка уособлює в собі все буття» [212].

Дослідник описує структуру особистості як «цілісність, яка включає всі психічні й непсихічні компоненти особистості, але не є простою їх сумою. Вона є новою якістю, формою існування психіки людини, що відображає особливу упорядкованість і новий синтез». Поняття структури особистості впливає з поняття цілісності, оскільки остання «є узгодженою та гармонійною системою окремих частин, які утворюють її. Таким чином, цілісність передбачає наявність структури».

Отже, за С. Д. Максименком, особистість є формою існування людської психіки, яка виступає цілісною системою, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності та саморегуляції. Вона має унікальний і неповторний внутрішній світ.

У цьому визначенні акцент зроблено на особистісній природі людської психіки як найвищого рівня розвитку буття, здатного до рефлексії. Завдяки цьому психіка може відображати не лише навколишній світ, а й саму себе, втілюючись у реальний спосіб існування конкретної людини [3, с. 47]. «Особистісна природа психіки означає, що кожен окремих психічний процес має складну структуру. Він характеризується власними закономірностями й особливостями, але водночас відображає всю цілісність особистості. Тому при вивченні окремих психічних явищ, таких як мислення, емоції чи пам'ять, дослідник може зробити висновки щодо них лише за допомогою спеціального абстрагування. У реальності це завжди мислення конкретної людини, її емоції або інші прояви психіки. Вплив цілісності особистості на конкретне явище не є незначним чи випадковим – він визначає функціонування будь-якої психічної функції. Особливо важливо враховувати це в практичній психології».

Спираючись на таке розуміння природи особистості, автор виділяє її основні ознаки: цілісність, унікальність, активність, здатність до самовираження, відкритість і саморегуляція [3, с. 42].

Одним із ключових принципів генетико-моделюючого методу С. Д. Максименка є принцип креативності. Зустріч людської потреби з різноманітними об'єктами та явищами не лише породжує нові потреби, але й сприяє цілепокладанню та розвитку унікальних засобів досягнення цілей. Це процес, який фактично є творчістю. Саме в цьому контексті автор використовує поняття «креативність», акцентуючи увагу на творчій унікальності особистості, яка супроводжує її протягом усього життя.

Вже сама поява нової людини є результатом творчого акту двох люблячих істот, які втілили свої потреби у цьому процесі. Таким чином,

особистість постає як продукт творчості, унікальності та самостійності. Нужда, що втілюється в людині, несе в собі величезний потенціал креативності, який проявляється у її унікальності, багатогранності, здатності до самоусвідомлення та самодостатності [2, с. 120].

Глибинна загадковість людської свідомості полягає у її здатності моделювати та самомоделювати. Ця властивість дозволяє їй формувати унікальні зв'язки між минулим, сучасним і майбутнім. Завдяки цьому свідомість не лише усвідомлює свої здібності, але й активно створює моделі майбутнього існування людини.

Креативність, за С. Д. Максименком, є фундаментальною, початковою та природною характеристикою особистості, яка відображає її вищу форму активності. Це активність, яка творить, залишає слід та знаходить своє втілення. У той же час, креативність передбачає прагнення виразити свій внутрішній світ. Як зазначає О. Лосєв, вираження є однією з атрибутивних ознак особистості, і водночас воно є актом створення власного світу.

«Дотримуватися принципу креативності в аналізі та дослідженні особистості означає розглядати її існування в цілому, у її унікальній спрямованій єдності, яка є суттю її буття. Це також вимагає врахування багатогранності, несподіваності та непередбачуваності особистості. Водночас необхідно усвідомлювати, що все однозначне й передбачуване, яке намагаються отримати у сучасних експериментах, насправді є не реальним проявом особистості, а скоріше штучним артефактом. У цьому полягає основний недолік досліджень у сфері психології особистості», – зазначає дослідник [2, с. 125].

Цінним для вивчення розвитку творчості особистості є також підхід В. О. Моляка, який визначає творчість як діяльність, що сприяє створенню або відкриттю чогось нового для суб'єкта, тобто того, що раніше було йому невідомим.

За В. О. Моляко, основною характеристикою творчості є оригінальність і новизна діяльності, яка відрізняється від усього створеного раніше. Важливою ознакою творчої особистості виступає високий рівень знань, здатність аналізувати й порівнювати явища. Однак, одне лише сприйняття або бажання створити щось нове недостатнє. Для реалізації творчого потенціалу необхідні відповідні знання, професійна підготовка та наполегливість у роботі.

Автор виділяє п'ять стратегій творчої діяльності, які можна застосувати до життєвого шляху особистості:

Стратегія аналогізації – передбачає використання вже відомої моделі життєвого шляху чи його частини. Це не просто копіювання, а включення нових елементів або адаптація відомої моделі до нових умов.

Стратегія комбінування – полягає у поєднанні або перестановці різних життєвих ситуацій і компонентів відомих моделей, що дозволяє створити нову конфігурацію життєвого шляху.

Стратегія реконструювання – проявляється в побудові життєвого шляху, який є протилежним відомим моделям. Ця стратегія орієнтована на створення справді нового. Вона може бути реалізована за «протестним» типом (заперечення минулого) або за «діалектичним» принципом подвійного заперечення, що передбачає створення якісно нового на основі переосмислення.

Універсальна стратегія – передбачає збалансоване використання всіх попередніх стратегій (аналогізації, комбінування, реконструювання), де кожна з них є рівноцінною.

Стратегія спонтанних дій – реалізується без чіткої домінуючої стратегії, через пошук шляхом випадкових рішень, експериментів і методу спроб та помилок. У контексті життєвого шляху ця стратегія найбільш характерна для підліткового експериментування, коли ще не сформовані чіткі життєві орієнтири [3, с. 91].

Дослідник виділяє основні методи вивчення творчості, серед яких: спостереження, анкетування, бесіда, аналіз продуктів діяльності, біографічний метод та експеримент.

Щодо біографічного аналізу процесу формування та розвитку творчої особистості, автор пропонує орієнтуватися на такі ключові положення:

Визначення обдарованості – дослідження видатної особистості (генія чи талановитої людини) має ґрунтуватися на визнаній обдарованості та значних досягненнях у певній сфері, підтверджених достовірними фактами.

Вивчення життєвих періодів – необхідно ідентифікувати ключові періоди життя творчої особистості та виявити зв'язок між цими етапами й досягненнями.

Аналіз середовища – слід досліджувати макро- та мікросередовище, в якому жила і творила особистість, а також вплив цих умов на її творчість.

Вивчення творчого кредо – важливо аналізувати творчі стратегії, плани, моральні ідеали, естетичні оцінки світу, що складають основу стратегії творчої діяльності. Це включає як усвідомлені творцем аспекти, так і ті, які могли залишитися прихованими для нього чи оточення.

Індивідуальний стиль творчості – необхідно вивчати джерела, розвиток і форми прояву індивідуального стилю, а також реакцію творчої особистості на складні обставини, бар'єри й труднощі під час реалізації задумів.

Вплив творчості – по можливості слід встановлювати, як творчість особистості впливала на оточення, включаючи її галузь діяльності, культуру, сучасників і майбутні покоління [2, с. 123].

В.О. Моляко виокремлює основні внутрішні бар'єри, які перешкоджають розвитку творчості, серед яких:

- незібраність і лінощі;
- відсутність інтересу до роботи;
- хвороби;
- незадовільний психічний стан;

шкідливі звички;
відсутність режиму роботи;
невміння організувати власний час;
негативні риси характеру й мислення [3, с. 29].

Сам Валентин Олексійович є прикладом творчої особистості, що підтверджується його поетичною творчістю.

Цінним для розуміння розвитку творчих здібностей є концепція механізму творчості, розроблена В.В. Клименком. Основне питання цієї концепції полягає у визначенні здібностей людини, які проявляються не лише у знаннях чи емоціях, а в умінні діяти відповідно до логіки предмета.

Механізм творчості

Механізм творчості, як зазначає автор, базується на синтезі психе (душі) – мислення, почуттів, уяви – та соми (тіла) – психомоторики й енергетичного потенціалу. Він відповідає за обмін інформацією й енергією при вирішенні завдань та проблем, створюючи творчі продукти.

Цей механізм:

активізується приблизно на шостому році життя і за сприятливих умов набирає потужності впродовж усього життя;

перебуває у «сплячому» стані, якщо людина перевтомлена чи хворіє, але відновлюється після усунення цих перешкод;

перетворює дискомфорт (проблеми та задачі) у гармонійні творчі результати, такі як відкриття, винаходи чи художні образи.

Щоб механізм творчості працював, необхідно гармонійно розвивати всі його компоненти: мислення, почуття, уяву, психомоторику та енергопотенціал.

Типи людей за станом механізму творчості:

Творці (мудреці, генії, таланти) – здатні вирішувати складні завдання найпростішими способами, створюють те, чого ще не існувало.

Споживачі (ерудити, дилетанти) – накопичують знання, фіксують дисгармонію, але рідко розвивають свої творчі здібності.

Виконавці (посередності) – виконують завдання за зразком, зосереджуючись на самозбереженні й репродуктивній діяльності.

Вищою насолодою творчості, за словами Клименка, є не результат, а сам процес створення, відкриття чи винаходу. Для цього необхідна гармонія між психе (мисленням, почуттями, уявою) і сомою (енергетичним потенціалом, психомоторикою), без можливості компенсувати розвиток одного компонента за рахунок іншого [3, с. 54].

Автор концепції креативної психічної системи людини стверджує: «Механізм творчості виявляється лише в дії. Його не слід шукати ні в будові мозку, ні в фізичних характеристиках тіла, ні в точності зору, ні в гостроті слуху, ні в здібностях, ані в можливостях пам'яті. Тому ми відкидаємо ідею елітарності механізму творчості. Це підтверджує думку, що кожна людина має всередині себе креативну психічну систему (механізм творчості)» [162, с. 53].

В.В. Клименко визначає етапи розвитку творчості людини в онтогенезі. На шостому році життя (вік початківця) у дітей пробуджується механізм творчості, що дозволяє їм виконувати творчі завдання. У 13 років (вік революціонера) у підлітків активізується механізм творчості, хоча не завжди він працює на повну потужність. В цей період активно працює один з елементів механізму, а інші допомагають йому. Якщо гармонія в розвитку зберігається, підліток зможе успішно пройти наступні етапи вікових трансформацій механізму творчості і досягне віку майстерності. У 21 рік (вік майстерності) механізм творчості здатний активно виконувати творчу діяльність. Це перша вершина творчості, коли почуття переважають над мисленням і уявою, і здатність до творчості поступово набирає силу. У 34 роки (вік творця) настає друга вершина творчості, коли спостерігається гармонія між мисленням, почуттями та уявою, а психомоторика оптимально забезпечена енергопотенціалом. В цей час виникає здатність до геніальної роботи. У 55 років (вік мудреця) досягається третя вершина творчості, коли мислення підпорядковує почуття, що є необхідним для створення нових ідей і відкриттів, які до того лише відчувалися, але не могли бути виражені словами. В цей період людина стає мудрим творцем [3, с. 55].

Заслуговує на увагу концепція С. Медника, який вважає, що творчий процес включає як конвергентні, так і дивергентні елементи. За його переконанням, чим більше елементів проблеми беруться з різних, віддалених областей, тим креативнішим є процес її вирішення. Тобто дивергенція спричиняє актуалізацію віддалених частин значеннєвого простору. Водночас, синтез елементів може бути й нетворчим, стереотипним, наприклад, поєднання рис коня і людини призведе до уявлення кентавра, а не людини з головою коня.

Дослідник вважає, що сутність творчості полягає у здатності подолати стереотипи на кінцевому етапі розумового синтезу, в широті асоціативного поля. Процес дивергентного мислення відбувається таким чином: є проблема, і розумовий пошук відбувається ніби в різних напрямках семантичного простору, відштовхуючись від самої проблеми.

Дивергентне мислення можна розглядати як периферійне мислення, що розгортається навколо проблеми. Конвергентне мислення, в свою чергу, об'єднує всі елементи семантичного простору, пов'язані з проблемою, знаходячи єдину правильну композицію цих елементів.

Висновки. Вивчення проблем психології творчості сьогодні набуває комплексного підходу і є предметом досліджень різних психолого-педагогічних і соціальних дисциплін. Це важлива сфера, що перебуває під впливом не тільки психології, а й інших галузей знань про людину, таких як філософія, соціологія, педагогіка, валеологія тощо. Визначення сутності творчості, формування творчих здібностей, можливостей і творчого потенціалу людини є одними з найбільш актуальних питань у психології розвитку особистості. Тому проблема, розглянута в цій науковій публікації, є надзвичайно важливою та актуальною.

Література

1. Антюхова Н.І. Аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення творчості в психології. *Актуальні проблеми психології*, 2015. № 10(27), С. 8–22.
2. Завгородня О.В. Концепція власного життя особи: критерії інтегрованості. *Актуальні проблеми психології*, 2019. № 2, С. 119–128.
3. Яланська С. П. Психологія творчості : навч. посіб. Полтава : Видавництво «Сімон», 2018. 182 с.
4. Bila I.M., Nasikan N.I. (2017). Business environment in Ukraine. Global and National problems of the economy, 17,127-131.

References

1. Antyukhova, N.I. (2015). Analiz teoretyko-metodolohichnykh pidkhodiv do vuvchennia tvorchosti v psykhologii [Analysis of theoretical and methodological approaches to the study of creativity in psychology]. *Current problems of psychology*, № 10(27), pp. 8-22
2. Zavgorodnya, O.V. (2019). Kontsepsiia vlasnoho zhyttia osoby: kryterii intehrovanosti [The concept of a person's own life: criteria of integration]. *Current problems of psychology*, 2, 119-128
3. Yalanska S.P. (2018). Psykholohiia tvorchosti : navch. posib [Psychology of creativity: a teaching manual]. Poltava: Publishing house "Simon", 182 p.
4. Bila, I.M. & Nasikan, N.I. Business environment in Ukraine. Global and National problems of the economy, 2014. 17,127-131.